

Id. Biernaczky Szilárd

A BANKIGAZGATÓK IS EMBEREK

Egy magyar polgár életútja (1886–1971)

(Emlékek, írások, levelek és iratok)

Gyermekkorom (1886–1904) /...../

Tanítóim, tanáraink és a századvégi pedagógia (1892–1904) /...../

Az elemi iskolában /...../

Gimnáziumi évek

Külön fejezetbe kívánkozok az a nyolc év, amíg a **Toldy-reálba** jártam.

Az iskola száz évvel ezelőtt, 1855-ben* épült. A szép vöröstéglás, gótikus épületet minden budapesti ember látta már. Van annak az épületnek valami egészen különös levegője, és voltak hagyományai. De sok budai fiú kötött ott örök barátságot társaival! Sok vidám, jókedvű perc emléke köt oda immár ezer és ezer férfit. Apám is odajárt, volt még két közös tanárunk is: **Mayer József**, az igazgató – egyébként matematikus –, és **Bäumel Ede dr.**, a fizikus.

Mayer igazgató oldalszakállas, ősz, egy kissé már megrokkant ember benyomását keltette. Nem volt jókedvű, inkább mélyhangú, dörmögő medve. Az iskolai ünnepélyeken és a vizsgákon kívül ritkán láttuk. Háta mögött doktor **Goszinusznak** neveztük, mert a *cosinust* ő *goszinusznak* mondta. El kell mondanom róla, hogy 1865 körül még német volt az iskola tanítási nyelve, de amikor áttértek a magyar nyelvű oktatásra, Mayer József lement két hónapra Szegedre – és jól beszélt magyarul. Csak a kiejtésén lehetett nagy ritkán érezni a németes kemény mássalhangzókat. (Aki nem tudná: a p kemény, a b lágy hang.) Bäumel-tata is öreg, reszkető kezű ember volt. Sokat mulattunk azon, hogy soha egyetlen fizikai kísérlete sem sikerült. Fokozatosan le is szokott róluk.

Egyhangúan, halk hangon adta elő a tárgyát, és mert a korábbi diákoktól tudtuk, melyik középiskolai fizikakönyv szövegét morogja, hát oda se figyeltünk.

A leckét **Fehér Ipoly** egyébként kiváló könyvéből tanultuk meg. Az akkor már nagy léptekkel fejlődő elektrotechnikából nem sokat hallottunk tőle, de megvoltunk vele. Minden mondatát azzal kezdte, hogy: Tehát kérem!

A nyolcadik osztályban történt, hogy **Bikich Béla** pajtásommal az iskolai sakkbajnokság egyik döntő játszmáját játszottuk. Egy negyedóra után észrevette és odaszólt: – *Tehát kérem, talán mégse játszanának az első padban!* Én nyugodtan feleltem: – *Kérem tanár úr, majd elmegyünk az utolsó padba!*

Hátramentünk és tovább játszottunk. Az osztály pedig röhögött, de ő vagy nem

* A memoárnak e lapjai tehát 1954/1955-ben kerültek a jegyzetfüzetbe. A szerk.

hallotta, vagy nem akarta hallani. Egy fiatalabb tanár legalább egy igazgatói megrovást protezsált volna ki nekünk. Óráin nyugodtan folyt a kaszinózás. Sokat neveltünk **Palóczy Lipóton**, a franciatanáron. Kissé őrmesterszerűen kényszerítette ránk az ő külön szertartásait. Az osztálykönyvet az arra kijelölt őrseget álló fiúnak kellett az ajtórésen átvennie tőle, odavinni a tanári asztalra, és nyitva letenni. Ezután vonult be a feszes vigyázban álló diákok sorfala között. Kényelmes ember volt, és őtőle ugyan egyikünk se tanult meg franciául. Egyszer aztán bosszút is álltunk rajta. A szigorúságáról híres **dr. Erődi-Harrach Béla** tankerületi főigazgató látogatott be az osztályba. Feszesen álltunk, s amikor – franciaóra lévén – franciául mondta, hogy *asseyez-vous!* – állva maradtunk, és csendesen kuncogva hallottuk, amikor a főigazgató odaszólt Pálóczinak: – *Hát a nyolcadikban még ennyit se tudnak a tanítványai?* Önmagáról harmadik személyben mindig úgy beszélt, hogy: *A tanár úr!* Ez rajta is ragadt, és ha róla beszéltünk, mindig hozzátettük, hogy: *A tanár úr.*

Dr. Jánosi Béla, később a Magyar Tudományos Akadémiának is a tagja, magyar nyelvtanár, bennünket nem tanított, de csendes humorát jellemzi, hogy egyszer helyettesíteni jött be az irtózatosan zajos osztályba, s halkán mondta: – **Kérem, egy kicsit halkabban ordítsanak.** Csend lett – és megszerettük. Szerette a tárgyát, és meg is tudta szeretetni. Ha időnként tudatosan helyesen használok valamely magyaros kifejezést, ezt részben neki köszönhetem. Két fia nagyon jó barátom lett.

Dr. Brózik Károlyt földrajz- és történettudósnak ismertük meg. Nagyon jó tankönyveket írt. Régi tanár, látszólag zárkózott ember, de minden órájára külön felkészült. Kerek, szép tanulmány volt minden előadása. A nyolcadikban történt velem, hogy kihívott felelni a katedrára, és én az ő módján, kissé előregörnyedve, az ő hanghordozását utánozva, szóról-szóra elmondtam előző órai előadását. Az osztály előbb kuncogott, aztán hangosan röhögött. Arcrándulás nélkül végighallgatott, s a végén hozzám fordult: – *Magának ilyen jó a memóriája?*

– *Nem* – feleltem én –, *hanem a pad alatt gyorsírással írtam le tanár úr előadását, abból tanultam meg!* – *Nos* – mondotta – *ezentúl a padon írhatja, s ma csak azért hívtam fel, mert azt hittem, hogy más valamivel foglalkozik!* Más tanár kicsapatta volna az őt kifigurázó diákot. Abban a félévben egyedül nekem adott jeles osztályzatot. Egy egész életen át ezért volt kedvenc tárgyam a történelem, ő szerettette meg velem ezt a tanulságokat termő, sokszintű tudományt. Sok történelmi munkát olvastam. Különösen Julius Caesar alakja érdekelt, a magyar újjászületés (1825–1848) és a francia forradalmat megelőző század története. A múltra irányuló érdeklődésem sok izgalmas felfedezéssel jutalmazott.

E tanulmányok többszörösen igazolták Pethő Sándornak azt az állítását, hogy a kis részletek, az egyes emberek érzései és felfogásuk, az ő szemmértékük a legérdekesebb a történelemben. Szórakozásnak is jobb, például a kártyánál! Poros ódon könyvkereskedésekben szedtem össze Nagy

Ignác, Degré Lajos, Faludi Ferenc, Kuthy Lajos, ugyanígy Montesquieu, Diderot, Voltaire és sok más kiválóság könyvét, és bukkantam rá *Palmarče márkinő* csintalan verseire is, amelyeket 1794-ben adtak ki összesen száz példányban, Frankfurtban. Persze Petőfi, Vörösmarty és Arany is szerepelt a műsorban. Petőfi verskötetét az édesanyámtól kaptam kilencéves koromban. Nem volt az óta sem ennél kedvesebb könyvem.

Dr. Buday József, a nyolcadikban osztályfőnökünk, nem sokat törődött vele, hogy tanulunk-e? Ő volt a tanári kar legjobban öltözködő tagja, mindig zsakett volt rajta, hófehér mellénnyel, csíkos, élesre vasalt nadrággal. Ezen felül mindig ott világított a gomblyukában a fehér szegfű. Az orrcsíptetője alól olvasta fel Beöthy Zsolt irodalomtörténetét, s egyetlen szót nem tett hozzá. Ezt nevezte tanításnak.

Az írásbeli érettségi után kibékített mindenért. Amikor az írásbeli dolgozatok eredményét felolvasta, a legjobbnak az enyémet minősítette, mondván, hogy az egyetlen önálló gondolatokkal megírt tanulmány arról, hogy *Milyen Elvekkel Lépjen az Életbe az Ifjú?* – Hát haragudhattam volna-e ezek után? Büszkévé tett, s ez nem járt messze az önteltségtől. Önbizalmat mindenestre adott.

Tibor Ágoston tanította a németet és a latint. Nem volt barátságos ember, nevetni tán sosem láttuk, de nagyra becsültük a tudását, és tudott tanítani. Az ötödiktől kezdve a németórákon csak németül beszélt, és csak németül volt szabad felelnünk. Amikor már – a nyolcadikban – a német irodalom történetét tanultuk, színes és a tankönyvön erősen túlmenő méltatásait, magyarázatait igencsak élveztük. Neki köszönhetem, hogy Goethe nagyszerű emberi tulajdonságaira felhívta a figyelmet, és megmutatta, mennyi minden van ennek a szellemóriásnak a műveiben. Életem különböző korszakaiban elővettem a *Faustot*, és ma is bámulom a tudásra vágyó, a mindent megérteni akaró Embert. Többi művét is sokat forgattam, és titkárával, Eckermannal folytatott beszélgetéseiből sok kort jellemző vonást ismertem meg.

Innocent Ferenc, a neves festőművész tanította az úgynevezett szabadkézi rajzot. Nem sokat törődött velünk. Egyik érdekes esetét azonban elmondom. Évente a felső osztályok jobb rajzóit elvitte a Múcsarnok téli tárlatára. Én is vele mehettam. (Belépődíjat nem fizettünk, s ez jól is jött, mert kevesünknek lett volna erre egy koronája.) Körülvezetett a termeken, és megtette a maga megjegyzéseit. Egy arcképre – talán Benczúr Gyula festette – azt mondta: – *Figyeljék, hogy milyen levegős ez a barna háttér. Nem süllýedt bele a fej, ami oly sok portrénak a hibája.* Mindnyájunkat meglepett egy *Újváry Ignác* képre tett megjegyzése: – *Ezt nézzék meg. Egy pár széles ecsetvonás, és érezzük, hogy jön a záporosó, és fúj a szél. Élet van benne!* Meglepett a bírálókat, mert e festő művészetét mindenki ismerte az édeskés, kinyalt, túlidealizált női fejekről. Amikor azután az ő saját *Cantilenája* elé értünk, csak annyit mondott: – *Harmincezer koronát kaptam érte!* Benne volt ebben az önmaga megvetése is, mert jól keresett,

és mégsem tartották nagy művésznek, elvégre nem az anyagi siker a helyes fokmérő, pedig én szeretném hangosan világgá kiáltani, hogy az ő *Rabnője* és *Patriciusa* méltó arra, hogy odaállítsák Rafael és Rubens mellé.

Benda Jenő volt a legfiatalabb az egész tanári karban. Csupa szakállas, negyvenen felüli ember között a simára borotvált arcú fiatal. Ábrázoló mértanra tanított – jól. Megtanultuk a körzővel és szögmérővel való zsonglórködést. Még terepfelvételre is kivitt egyszer bennünket a Lágymányos akkor még mocsaras részére – ahol most a Műegyetem áll –, és térképezte velünk az elszórt fűzfákat. Egymás kezéből kaptuk ki a szeksztánst – a tükrös szögmérőt. A rajzteremben nyolcadikos koromban egyszer kiszólitott felelésre, de amikor felálltam, hogy felmászak a dobogóra, rám szólt: – *Maradjon, hisz maga súg az egész osztálynak!* És beírta a jelest. Az érettségi bankett után megmondtam neki, hogy a fél osztály rajzait is én rajzoltam, darabonként ötven fillérért! Nevetett, és elárulta, hogy ő csak a rajzok egyharmadával gyanúsított engem. Hát nem volt vaskalapos, se nagyképű!

Dr. Hankó Vilmos a vegytannak volt Európa-szerte ismert tudósa. A vegytani órákon gyakran elhagyta az előadást, s helyette lombikokban főzött vizeket, és a kémcsövekbe öntögette a reagenseket. Európa majd minden híres ásványvizének címkéjén ott volt Hankó analízise. Néha aztán olyan bepillantást adott egy-egy vegytani rejtélybe, hogy nem volt szükségünk holmi népszerűsítő ifjúsági könyvre. Csendes és kedves modorú ember volt. Az alsó osztályokban tanított természetrajzot **Paszlavszy József**. Túlzottan szőrös arcú, zömök ember volt. Érdekesen adott elő, és sok személyes élménnyel tarkította előadását. Lakásán tele volt mindenféle ott tartható állattal. A mókusairólmondotta el, hogy ezek ötig tudnak számlálni, amit úgy állapított meg, hogy megfigyelte az állatokat, amikor ezek a kapott mogyorót vagy diót a szűkebb napokra elrejtették a kályha mögé vagy a csillár felső tányérjába. Mindig öt-öt darab volt egy helyen, s ha ő egyik helyről a másikra áttett egyet-kettőt, a mókusok azonnal visszarendezték ötre. Ha azután valamelyik diáktársunk nagyon törte a fejét valamilyen számolási feladványon, hát megkapta a gúnyos megjegyzést: – *Te még ötig se tudsz számolni, mint a Paszlavszy mókusai!* Tankönyvből a fele ország diákja tanult.

Szalkay Gyula tanította a matematikát. Sajnos – állítólag egy súlyos betegségből folyóan – gyengült az emlékezőképessége, és megesett, hogy *Diophanos-egyenleteinek* levezetését a könyvből írta ki. Viszont elnéző volt velünk szemben. Mi aztán műegyetemre járó barátainkkal magyaráztattuk meg magunknak, amit nem értettünk. Az érettségire pedig bepaukolt, és a kérdéseket előre kidolgoztatta. Elnöke volt az Antialkoholista Egyletnek, és közöttünk is az alkoholfogyasztás ellen apostolkodott. Az érettségi banketten beszédje közben kicseréltük a vizes poharát borospohárra. Észrevette az első kortynál – és jót kacagott.

Szidanits Ferenc volt a tornatanár. A Budai Önkéntes Tűzoltó Egyletnek is vezetője, egy-egy érdekesebb tűzesetet elmeséltünk vele. Tornázni az tornázott, aki akart. Egyébként a következő órákra készültünk.

Kiszela György bácsi volt a főportás. Sok apró csibésztségben szíves segítőtársunk. Tízórait is árult, s egy fél sósat 2 fillérért vett nála az, akinek éppen nem volt több pénze.

Nem volt tanárom, de mégis idekíváncozik **Réthly Antal** bácsi.

Az én drága édesanyám varrogatott a felesége részére, innen az ismeretség. 1903 nyarán az öregúr, aki a *Dunagőzhajózási Társaság* egyik vontatógőzösén volt régi kapitány, magával vitt a hajóján Bécsbe és Linzbe. Ez volt első külföldi utazásom. Hat napig tartott az út Bécsig, s ennek nagyon örültem, mert alaposan kiélvezhettem a vidéket. Dévénynél meg is álltunk, és én lerajzolhattam a várat.

Bécsben a kormányosa kalauzolt. Persze nem a műemlékekhez vitt, hanem főleg azokra a helyekre, ahol jó sört csapoltak – de azért egyet-mást mégis megnézhettem.

Réthly bácsit imádták az emberei, pedig egész napon át káromkodott. Gyönyörűen tudott. Egyik szövegét itt adom át az utókornak: – *Ti ronda kutyák, ti haszontalan ingyenélők, ti naplopók, ti arcátlan kutyák! De nem. Nem vagytok kutyák, mert a kutya egy nemes állat...* – és így tovább.

A végén ő nevetett a legjobban. Drága ember volt.

A végére hagytam, afféle poénra játszó regényfaragó módján azt az embert, akit a legjobban szerettem mindenek között: **Bajthay Pétert**. Római katolikus pap volt, és a hittanra tanított. Minden órája élmény volt, mert hihetetlenül sokoldalú tudása és olvasottsága színessé tudta tenni a legelvontabb dogma előadását is. Prédikációi bámulatosan emberiek voltak. Nem szabályokat akart belénk verni, hanem meggyőzni igyekezett arról, hogy az erkölcs okos és célszerű dolog. Olyan érvekkel is élt, mint ez a mondása: – *Az igazi gentleman egyben jó keresztény is!*

A külseje is megbecsülést követelt. Mindig tiszta volt a talárja, frissen borotvált az arca és ápoltak a kezei. Domború, szellemet sugárzó homlokát mintha ma is látnám. Sosem harsogott a hangja, hanem tisztán, csendesen beszélt, és minden mondata a tiszta magyarsága mellett kerek, befejezett egész volt. Kár, hogy nem írt könyveket, ezek külön értéke lett volna a szép magyar nyelvezet.

Egy alkalommal holdfogyatkozás idején egyikünk feltett valami azzal összefüggő kérdést. Ötven percig beszélt a csillagászatról, költészetet vitt bele, és bámulatosan érzékeltette a világegyetem csodáit. Aztán felhangzott az óra végét jelző csengőszó. Mosolyogva fejezte be előadását: – *Másról kellett volna tanulnunk, de nem vettünk kárba ez az óra, mert az elmondottakból is láthatjátok Isten nagyságát!*

Egyik tízperces szünetben **Bugár Jenő** barátommal felrajzoltuk a táblára az egész tanári kar torzkép-gyűjteményét. Nem vettük észre, hogy bejött, s

amikor megpillantottuk, megijedtünk, hogy ebből baj lesz, de ő odaállt a tábla elé, és nevetve nevezte meg az ábrázolt tanárokat. Még meg is dicsért bennünket, hogy milyen sikerültek a képek. Nos, a portrék nem is voltak olyan nagyon jók, de ő biztatni akart, hogy ilyenben is legyünk kiválóak, meg aztán tudomásunkra akarta adni azt is, hogy minden emberi játék hasznos, mert egyik útja a fejlődésnek.

Egyszer Isten létét bizonyította, és Aquinói Szent Tamás mellett Voltaire-t is idézte, aki halálos ágyán a *vieux technicien*-nel vitatkozott. Ajánlotta, hogy ne az apologetika fogásaival akarjuk meggyőzni a hitetleneket, hanem kérdezzünk vissza: – *Nos, és mit fogsz tenni, ha mégis van Isten?*

A Szentírás történeteit ismertetve néha elkalandozott, és találgatta, vajon mit gondolhatott, mire gondolhatott az a Szent Péter, vagy Tamás? – pedig akkor még nem írta meg Mauriac az ő *Vie de Jésus*-át.

Anekdotákat is mondogatott nekünk, mindig valami rejtett nevelési céllal. A sok közül egy: az Egyesült Államok elnöke, *Mac Kinley* egyszer kikocsizott, és kalapját mélyen lendítve üdvözölte az őt köszöntő embereket. Egy néger suhanc csak a mutatóujjával bökte meg a sapkáját, de ennek is ugyanígy köszönt. Mellette ülő titkára meg is jegyezte, hogy miért köszön ennek is ugyanúgy, mint a többi jól nevelt embernek? – *Csak nem lehetek olyan neveletlen, mint egy néger?* – felelte *Mac Kinley*. Nos, ebből tanultunk meg köszönni, és nem tenni különbséget ember és ember között. Ettől függetlenül erősen bírálta az akkor Amerikában még virágzó négergyűlöletet. A nyolcadik osztályban az Egyház történelmét tanultuk, s amikor a szabadkőművességről szóló fejezethez értünk, egyszerűen megjegyezte:

– *Erről más a véleményem, de ti tanuljátok meg azt, ami a könyvben van.* Úgy látszik, hogy az egyház tanításán túlmenően minden humanisztikus gondolat érdekelte. Arra is tanított, hogy jósággal és megértéssel többet lehet elérni, mint erőszakkal és hangos szóval. Néha a józanság is diktálhat olyant, amit az emberek jóságnak néznek. Éppen az egyháztörténelem előadása során láttuk, mennyire ismeri a történelmet. Ha nem is lettem talán olyan jó ember, mint amilyennek nevelni akarta fiait, az bizonyos, hogy szerettem volna olyan egész emberré lenni, mint amilyen *Bajthay Péter* volt. Aránylag fiatalon, 1919-ben halt meg. Emlékét kegyelettel őrzöm. **1904**-ben tettem le az érettségi vizsgát. A magyar nyelvi dolgozatomról később tesztek említést, a német jól sikerült, de a francia fordításra *Palóczi* tanár úr csak elégségest adott. Abban az időben nem nagyon nézték az osztályzatokat, és én sem törődtem vele, bár talán jobbat érdemeltem volna. A matematikai dolgozatomat tíz perc alatt készítettem el, és adtam be. Aztán elmentem puskákat írni, és az előre megbeszélt helyeken eldugdosni. A szóbeli vizsgán a két szomszédomat kisúgtam, és átmentek, de négyünk közül a tőlem távolabb ülő fiú egy tárgyból bukott. A matematikai szóbeli vizsgán a tanár beleszólt a táblán végrehajtott műveletekbe, de én oda sem fordulva mondtam hetykén: – *Két művelet egyszerre!* A miniszteri biztos is

matematikus volt, tehát beírta a jelest, és leléphettem. Történelemből kissé zavarba jöttem egy-két percre, de aztán nem történt baj. Nem egy bizonyos kor történetét kellett elmondanom, hanem a hadsereg fejlődését és szervezését az Árpádok alatt. Sikerült.

A német szóbeli vizsgán Goethe életrajzát kellett elmondanom németül. Szépen gördült a mondókám, amikor hirtelen odaszólt a biztos: *In welchem Lande liegt Weimar?* (Melyik országban található Weimar?) Én rávágtam: – Bajorország! – Parázs földrajzi vita keletkezett az akkor 145 országból és szabadvárosból álló Németországról, amit a biztos ezzel zárt le: – Földrajzot nem nagyon tud, szerencséjére ez nem érettségi tárgy, de németül jól beszél. Aztán megettük az ünnepi vacsorát az egyik Duna-parti vendéglőben, megfogadtuk, hogy minden tíz évben találkozunk, majd elbúcsúztunk az iskolától és a gyermekkortól.

Most pedig megvallom, Kedves Olvasóm, e fejezet címével talán egy kicsit becsaptalak: ugyanis nem írok összefoglaló tanulmányt a századvégi pedagógiáról. De remélem, iskoláim és tanárain leírásából mégis csak sikerül számodra valamelyes képet alkotni a rég eltávozott pedagógusokról és oktatási-nevelési módszereikről.